

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 33.032.2023 в Одеському
національному університеті імені
І.І.Мечникова
доктору історичних наук, доценту,
професору кафедри історії України та
спеціальних історичних дисциплін
Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова
Музичко Олександровичу Євгеновичу

Відгук

Офіційного опонента *Шандри Валентини Степанівни*, доктора історичних наук, професора, старшого наукового співробітника відділу історії України XIX – початку XX ст. Інституту історії України Національної академії наук України на дисертаційну роботу *Коробчук Анни Сергіївни «ІСТОРИЯ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.: ОДЕСЬКИЙ ІНСТИТУТ ШЛЯХЕТНИХ ДІВЧАТ»*, подану на здобуття ступеня доктора філософії (в галузі історії) зі спеціальності 032 «Історія та археологія», галузь знань 03 Гуманітарні науки

1. Актуальність теми дослідження.

Актуальність дослідження пов'язана насамперед з тим, що історія елітного Одеського навчального закладу для дівчат вперше вивчається комплексно. Широко висвітлено тогочасні освітні практики з поєднанням навчання і виховання, коли враховувалися міська локальність при спорудженні інститутської будівлі, її архітектурна специфіка, формувалося повсякдення інституток. Все те, що сприяло створенню відповідної атмосфери для виховання і навчання дівчат у цьому Інституті. Здійснено покласовий огляд навчальних дисциплін, опанування знаннями, практичними навичками та манерами, звернено увагу на професійність педагогів аби виявити для сучасників специфічний історико-педагогічний досвід минулого. До того ж, актуальним видається й спроба оцінити елітну освіту, яка продовжувала існувати в часи, коли російська держава вже відмовлялася від її становості, а певна частина суспільства продовжувала зберігати дворянське виховання і освіту, як власну шляхетську ознаку. Важливою складовою цього дослідження стало й те, що дослідниця зауважувала регіональну особливість Одеського інституту й відмічала її через порівняння з іншими навчальними закладами для шляхетних дівчат в Російській імперії, зокрема коли йшлося про соціоетнічне походження вихованок та їхні навчальні практики. До науково актуальних знань варто віднести й виявлені авторкою заохочувальні заходи до навчання, серед яких відповідальність, публічність, моральні і матеріальні стимули, обмеження дозвілля тощо.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Для оцінки обґрунтованості наукових положень авторки дисертації Анни Коробчук слід зазначити, що нею детально проаналізовано науковий доробок

попередників дослідження теми із визначенням їхніх досягнень, упущень, а то й помилкових тверджень. Оцінюючи авторські роздуми й висновки не зайве буде наголосити, що фактичним для них матеріалом послужили дані, виявлені в законодавчих актах, в архівах та спогадах, одеській періодиці, а також у офіційних виданнях регіональної адміністрації, що, звичайно, посприяло отриманню нових достовірних знань про досліджуваний навчально-виховний заклад. Їх вдало було використано для ілюстрації соціального походження учениць, для професійної характеристики педагогів та дисциплінованого повсякдення Інституту. Хоча варто було б деталізувати і конкретизувати статуту, зокрема встановити, якими факторами чи обставинами були викликані досить часті зміни їхніх положень, зокрема, у першій половині XIX століття. Досить повно з'ясовано питання матеріального забезпечення педагогів, наставників і службовців Інституту. Бажано було б наведені показники в розмірі жалювання звірити із цінами на основні потреби, як от продукти харчування, одяг, взуття, наймання квартир аби встановити реальні можливості призначуваних окладів. Певно, що серед наставників і професорського складу були й особи, які мали не лише жалювання, а й інші можливості поповнення власного бюджету.

Як запевняє Анна Коробчук, підготовка дисертаційної роботи здійснювалася з врахуванням сучасних принципів, методів і підходів наукового дослідження, зокрема детально вона зупинилася на гендерних аспектах. Варто було б вказати і на інституційний підхід, адже історія Інституту шляхетних дівчат з'ясовується з використанням його статутів, розпоряджень попечителя Одеського навчального округу, штатних розкладів, складу педагогів та служителів, а також встановленого державою жалювання. Їх прізвища в «Новороссийском календаре» і «Памятных книжках Одесского учебного округа» зустрічаємо з означенням не лише посад, а й чинів згідно з табелем про ранги.

3. Наукова новизна одержаних результатів.

Серед нового знання, яке нам дає дисертаційне дослідження Анни Коробчук, варто вказати на становлення шкіл для дівчат, мережа яких в Одесі відрізнялася від інших міст в Російській імперії. Одеса, як місто-порт з багатоетнічним населенням, з його комерційною спрямованістю тривалий час перебувало у пошуку такої освіти, яка б відповідала потребам часу і геополітичному положенню регіону. З'ясовано обставини, при яких формувався тогочасний жіночий простір, обмежений рамками відповідно до історичних вимог держави і суспільства: освіченої дружини, матері і домогосподарки. Важливим є й детальний опис навчальних предметів, програм їхнього викладання по класах. Як і зауваження про збільшення їх числа та про програмне наповнення з другої половини ХІХ ст. Вперше дослідниця знайомить читача з підручниками, за якими навчалися учениці та вказує, що їх автори часто були одеситами і орієнтувалися при їх укладанні на кращі європейські зразки та застосовували передові методики навчання. Успіхом роботи є з'ясування реалізації власних можливостей інституток після закінчення навчання. Наведені приклади засвідчили цікаву ситуацію, як випускниці змогли втілити свої прагнення та реалізувати себе в освітянському русі, проявили себе як добрі дружини і турботливі матері. Шкода лише, що авторка не вдалася до статистики, а обмежилася лише окремими прикладами. Проте й такий підхід повністю нівелює образ «кісейної баришні», створений радянською історіографією та й художньою літературою, що у інститутах шляхетних дівчат панувало неучтво і зневажання якісними знаннями.

4. Повнота викладу основних результатів в опублікованих статтях, зарахованих за темою дисертації.

Власні спостереження, міркування та висновки за темою дисертаційного дослідження Анна Коробчук опублікувала в кількох поважних наукових виданнях, таких як «Каразінські читання», «Чорноморська минушина», «Старожитності Лукомор'я», «Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка» та інших часописах. А також вони були попередньо оприлюднені на конференціях, зокрема й на міжнародних наукових форумах. Опубліковані тексти статей повноцінно відображають зміст дисертації. Їх кількість та обсяг дають авторці – Анні Коробчук – право публічного захисту дисертації.

5. Практичне значення одержаних результатів.

Наукові висновки та авторські спостереження Анни Коробчук доповнюють і поглиблюють розуміння історії України та історії вітчизняної педагогіки, слугують для унаочнення краєзнавчої роботи. Важливою є й розглянута методика вивчення іноземних мов, проблема, яку сьогодні має вирішувати українська освіта. Як і виокремлення медико-соціальних умов спільного проживання і навчання великого числа пансіонерок, дотримання ними вимог особистої гігієни. Описані авторкою святкові церемонії в Інституті варті уваги через можливості їх застосування в сучасній школі. Окремий інтерес становлять цікаві дані про будівництво приміщення Інституту шляхетних дівчат, оскільки Одеса є цікавим містом для туристів. Тим більше, що до вирішення цього питання долучилися знані Микола Пирогов та відомі архітектори Ничипор Черкунов, Франц Боффо та інші. Викликає інтерес і благодійність на користь Інституту, яка може бути перспективною і у наш час, і яка потребує історичного досвіду відповідного узаконення. Практикуючі стимули до якісного навчання також становлять історичний досвід як і

формування культури читання, на якій базувався навчальний і виховний процес в Інституті. Вартісними є й спостереження про виховання, котре здійснювався на релігійно-моральній основі з етичними нормами і поняттями, заохочуваннями і покараннями, а також виховання патріотизму у історичній його формі вірнопідданства.

6. Зауваження та дискусійні положення до дисертації.

Позитивно оцінюючи наукові здобутки Анни Коробчук при підготовці дисертаційного дослідження, слід відмітити кілька суттєвих проблем, які вимагають зауважень і уточнень.

– Найперше слід говорити про поняття, оскільки вони використовуються авторкою часто-густо по-своєму. Одні з них вона вживає так як це було притаманно у XVIII–XIX столітті, інші – по сучасному. Як от віднесення до категорії домогосподарства занять музикою, танцями і малюванням, які авторка за традицією називає «витонченими мистецтвами». В Інституті вивчаються дисципліни чи предмети, а їх авторка знову таки за традицією називає «науками». Ці та інші подібні назви мають історичний вимір, про що слід було наголосити окремо у відповідному підрозділі дисертації. Вимагають уточнень вживане авторкою поняття як «рівноправність». Існування інститутів шляхетних дівчат скоріше свідчить про її недостатність, якщо йдеться про окрему освіту для дівчат і для юнаків. Адже кількість предметів, їх видова спрямованість, програмне наповнення та виховне призначення відрізнялося у навчальних закладах для одних і для інших. Не зовсім вдалим є вживання при аналізі історіографії поняття «користі». Його слід замінювати оцінкою про те, що нового вносили попередні автори своїми дослідженням у визначену тему.

– Авторка поставила собі завданням з'ясувати чинники заснування Інституту, більшість з яких нею визначено вперше і досить добре обґрунтовано, проте мало зауважено питання русифікації півдня України через освітній заклад

для дівчат. Адже там тривалий час впливовими була заклади, запозичені з європейських традицій, які замінювалися російськими. Недаремно ж генерал-губернатор Михайло Воронцов просив малоросійського генерал-губернатора Миколу Рєпніна надіслати його текст статуту Полтавського інституту шляхетних дівчат. Саме для виховання в російському дусі Інститут отримав 1828 р. типовий загальноросійський статут.

– Цікавою є й пропозиція з'ясувати діяльність Інституту через характеристику керівних кадрів, директрис. Однак Анна Коробчук обмежила дослідження, назвавши лише час обіймання ними посад та їхні прізвища. Варто було все таки зауважити, наскільки їхній педагогічний досвід, походження, освіта, культурні запити, а також зв'язки впливали на організацію навчання та забезпечення Інституту. Тим більше, що такі дані про керівниць зустрічаємо по усій дисертації, але вони потребують підсумкових оцінок. Винятком стала лише Варвара Кандиба, яка 30 років обіймала посаду й відповідно про неї збереглися немало свідчень.

– Аналізуючи програми навчальних дисциплін Анні Коробчук важливо було запропонувати висновок про те, до якої категорії – початкових, середніх чи вищих навчальних закладів відносився Одеський інститут шляхетних дівчат. Як і питання, чи можна відносити освіту в Одеському інституті шляхетних дівчат до професійної і якщо так, то з якого часу.

– Не менш важливими були б уточнення, якою мірою Інститут перебував у віданні попечителя Одеського навчального округу, а якою – у відання імператриці Марії.

– Немало зауважень стосується того, що дослідниця віддала перевагу описові подій, перед аналітикою, хоча розуміємо, що без них не можна обійтися. Певним каталізатором може служити прагнення ставити перед собою, як дослідником, питання – про що це говорить чи про що це свідчить?

– Певно, що потребує більш детального з'ясування наукова проблема, чи впливала і як впливала жіноча емансипацію на числа охочих навчатися в Інститутах шляхетних панянок.

– Викликає занепокоєння й допущення авторкою банальних помилок при написання тексту. Складається враження, що під час редагування роботи, вона не була добре вичитана. Не зрозумілими є подавання в тексті дисертації назв літератури то в перекладі з російської мови, то без нього.

7. Загальна оцінка дисертації.

Дисертація Анни Сергіївни Коробчук є самостійним і завершеним науковим дослідженням. Поставлені авторкою завдання були нею виконані і як наслідок маємо повноцінну роботу про місце і роль Одеського інституту шляхетних дівчат в освітній традиції краю. Текст роботи, залучені факти, підсумкові висновки дозволяють стверджувати про достатньо високий рівень дисертаційної роботи.

Дисертація **«Історія жіночої освіти на Півдні України у ХІХ – на початку ХХ ст.: Одеський інститут шляхетних дівчат»** за своїм змістом та висновками відповідає вимогам «Тимчасового порядку присудження доктора філософії», схваленого постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 6 березня 2019 року (зі змінами) та вимогам до оформлення дисертації (наказ Міністерства освіти і науки № 40 від 12 січня 2017 року зі змінами, унесеними згідно з наказом № 3759 від 31 травня 2019 року), вимогам «Положення про здобуття наукового ступеня доктора філософії в Одеському національному університеті імені І.І.Мечникова (нова редакція)», затвердженого наказом ректора від 29 червня 2022 р. та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 зі змінами

внесеними згідно з Постановою КМ України № 341 від 21 березня 2022 р., а її авторка – **Коробчук Анна Сергіївна** заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктор філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

25 січня 2024 р.

Доктор історичних наук,
професор, старший науковий співробітник
відділу історії XIX – початку XX ст. Інституту
історії України НАН України

В. С. Шандра

Підпис д. і. н., проф. В.С.Шандри
«ЗАСВІДЧУЮ»
Вчений секретар Інституту історії України
Національної академії наук України
д. і. н., проф.

О.С. Рубльов

25 січня 2024 р.